

УДК 811.161.2'38'367

І. І. Сметана

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Вербалізація екзистенційного мотиву *смерті* в поетичній картині світу

В. Свідзінського: семантико-синтаксичний аспект

Сметана І. І. Вербалізація екзистенційного мотиву *смерті* в поетичній картині світу В. Свідзінського: семантико-синтаксичний аспект.

У статті здійснено семантико-синтаксичний аналіз репрезентування екзистенційного мотиву *смерті* в поезіях В. Свідзінського. З'ясовано, що цей мотив представлений переважно структурою складних речень. Досліджено, що для образного змалювання природи, позбавленої життя, плину часу, письменник активно використовує синтаксичні елементи, які ускладнюють речення, але надає перевагу однорідним членам, зокрема присудкам, та відокремленим обставинам, вираженим порівняльними зворотами.

Ключові слова: індивідуальний стиль, речення, безсполучникове речення, повтор, порівняння.

Сметана И. И. Вербализация экзистенциального мотива *смерти* в поэтической картине мира В. Свидзинского: семантико-синтаксический аспект.

В статье осуществлен семантико-синтаксический анализ репрезентации экзистенциального мотива *смерти* в поэзиях В. Свидзинского. Выяснено, что этот мотив преимущественно представлен структурой сложных предложений. Исследовано, что для образного изображения природы, лишённой жизни, течения времени, писатель активно использует синтаксические элементы, которые усложняют предложение, но употребляет преимущественно однородные члены, в частности сказуемые, и обособленные обстоятельства, выраженные сравнительными оборотами.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, предложения, бессоюзное предложение, повтор, сравнения.

Smetana I. I. Verbalization of existential motif of death in a poetic picture of the world V. Svidzinskiy: semantic-syntactic aspect.

In the article semantic-syntactic analysis of the representation in the competition of existential motif of death in the poetry of V. Svidzinskiy is presents. It is revealed that this motive is represented mainly by the structure of complex sentences. It has been investigated that for a figurative depiction of nature, devoid of life, the passage of time, the writer actively uses syntactic elements that complicate the sentences, but gives preference to homogeneous members, in particular predicate, and to isolated circumstances expressed by comparative turnovers. V. Svidzinskiy uses direct speech, dialog also, emotionally to select broadcasting of character, underline an

utterance. For expressive expression of idea an author uses the different types of repetition, antithesis, parcellation and other stylistic receptions and figures.

Key words: individual style, sentences, asyndetic sentences, repetition, comparison.

Дослідники творчості Володимира Свідзінського (зокрема А. Тимченко [5], Г. Токмань [6], В. Неборак [2], Е. Райс [3], О. Калашник [1]) відзначають, що в поезії автора мотив *смерті* є одним із провідних. Це зумовлено як об'єктивними чинниками – суспільно-політичним життям України у 20-30-ті роки ХХ століття, так і суб'єктивними – трагічними подіями в житті самого письменника. За образним висловом В. Неборака: «Крізь поезію Свідзінського протікає ріка смерті [2:104]». Г. Токмань, проаналізувавши мотив смерті в першій поетичній збірці В. Свідзінського, доходить висновку, що цей мотив є «філософічним і мистецьки оригінальним. Автор тлумачить життя людини як *дорогу в далеч темну*, виражає передчуття, малює простір за смертною межею, відчуває посмертний стан людського «Я»» [6:38].

Мовні засоби вираження мотиву *смерті* в поезії В. Свідзінського ще не були об'єктом дослідження, що й зумовлює актуальність нашої мовознавчої студії. Мета цієї статті – виявити семантико-синтаксичні особливості репрезентації зазначеного екзистенційного мотиву в поетичному доробку автора. У зв'язку із цим поставлено такі завдання: здійснити аналіз вербалізації цього мотиву, з'ясувати, якими лексико-синтаксичними засобами розкривається, увиразнюється та модифікується цей домінуючий мотив у поетичних творах письменника.

Екзистенційний мотив *смерті* представлений у поетичному доробку В. Свідзінського як експліцитно, так і імпліцитно. У багатьох поезіях митець зображує смерть як природний процес, що є складником життя й вічності: *Місяця чоло / Дим обволік. / Зникне, як дим той, / Звір-чоловік. / Землю покривуть / Інші сади, / Інші істоти / Прийдуть сюди* [4:103]. У цьому прикладі для зображення мотиву *смерті* автор використовує лексему *дим* у різних синтаксичних функціях: спочатку цей іменник є суб'єктом дії й виступає

в сильній позиції, а в наступному реченні є об'єктом порівняння до словообразу *звір-чоловік*.

У контексті: *Голубими очима / Вдивляється в небо дитя – / Голубими дорогами / Одпливає, одходить життя* [4:117] – письменник передає смерть імпліцитно: у структурі безсполучникового речення протиставляються народження (*дитя*) і завершення життя. Ключові словообрази об'єднує означення *голубими*. Ця лексема позначає і чистоту щодо погляду дитини, і колір води і неба, що символізують плинність життя. Для акцентування головної думки поет використовує кільцевий повтор наведеної строфи, а також анафоричний повтор епітета *голубими*.

За нашими спостереженнями, В. Свідзінський змальовує смерть і як перешкоди, які потрібно подолати, наприклад: *Тільки ж не хутко додому: / Завала снігу, завала часу, / Завала літ і смертей* [4:130]. Для увиразнення зображуваного автор використовує складне безсполучникове речення із наслідково-причиновими відношеннями між частинами. За допомогою твореного анафоричного образу з віддієслівним іменником *завала*, який тричі повторюється в реченні, акцентується увага на зв'язку ключових лексем *сніг – час – літа – смерті*. Лексеми *сніг* і *смерть*, розташовані на кінцях асоціативного ланцюга, перетинаються в семантиці: сніг сприймається як холод і забуття.

У поетичному доробку письменника досліджуваний мотив також сприймається як передчуття творчої смерті: *Верхи тополь склонились. / Запало сонце. Темний вітер / По деревах кочує, / І смутно так шепоче сад, / Мов подих смерті чує* [4:57]. В. Свідзінський розгортає контекст, ідучи від простих речень до складного. У другій частині складного речення використано персоніфікований образ *саду*. Підрядна порівняльна розкриває обставину міри і ступеня *так (смутно)* через використання словообразу *мов подих смерті чує*. Лексеми *темний* і *смутно* додають мінорної тональності поезії. Завершується вірш рядками, які маніфестують, що ліричний герой не готовий здатися, хоча його «вечірняя зоря / Горить не так, як рання» [4:57].

За допомогою складної безсполучникової конструкції з лексемами *смерть*, *сум* автор передає душевний стан суб'єкта, сповненого апатії, байдужості, зневіри та смутку: *Померхлої рабині раб, / Чи довго на високім чолі / Носитимеш корону смерті / І сум неволі?* [4:75]. Письменник використовує риторичне запитання із темпоральною семантикою (*Чи довго?*), у якому означення у звертанні *померхлої рабині раб* перегукується із метафорою *корона смерті*, у результаті цього виникає оксиморон.

Поет використовує епітет *мертві (хмари)* і порівняльний зворот, який містить об'єкт зіставлення *попіл*, що є символом трагічного смутку для створення виразної характеристики тогочасної влади, що контролювала творчі особистості: *Тяжуть над нами мертві хмари, / Як темний попіл угорі* [4:65].

Для змалювання страшних подій, невпевненості ліричного героя В. Свідзінський уживає безсполучникове складне речення: *Глуха стежинка у морок кличе; / Між сірих грабів берези білі – / Як похоронні свічі* [4:60]. У другій предикативній частині, щоб привернути увагу читача до передаваних відчуттів, застосовано прийом антитези. З одного боку, це *свічі*, що символізують життя, осяяння, а з іншого – супроводжуються епітетом *похоронні*.

Гостре відчуття розгубленості, смутку простежується в поезії «Віють – не віють...». Пейзажні описи наділені якоюсь загадковістю та сакральністю: *По диких заламах скель / Чорніють тіні глибоко, / Тут кущі будяків, / Там білі кості, / Що смерть розкидала* [4:85]. Відтворюючи стан природи, позбавленої життя, автор використовує в підрядній присубстантивно-означальній частині персоніфікований образ *смерті*.

Вербалізуючи провідний мотив В. Свідзінський використовує форму діалогу: *Розпочинає замшлий дід: / – Що був собі хлопчик малий, / Та пішов у далекий світ, / А горбата за ними услід... Трищить у грубці солома, / Смертний сон облягає вії, / Як той іній навислу стріху* [4:180]. Письменник уживає синонімічні найменування смерті – субстантив *горбата*,

словосполучення *смертний сон*. Останній словообраз посилює підрядною порівняльною частиною.

Домінантний мотив *смерті* досить часто експлікується в поетичному доробку митця через час. Зокрема, у поезії «Умруть і небо, і земля...» автор висловлює передчуття смертної миті, наближення кінця для всього навколишнього світу: *Умруть і небо, і земля, / Замовкнуть голоси природи, / І, набігаючи здаля, / Не будуть плюскотати води. / Все, що росте, зоріє, пахне, / Безмовний холод пожере, / І злоба без людей зачахне, / І смерть без здобичі умре* [4:350]. Щоб глибше, повніше змалювати плинність часу, поет використовує складні багатокомпонентні конструкції. Розпочинається вірш складним сполучниково-безсполучниковим реченням, у якому перша предикативна частина, ускладнена однорідними підметами *і небо, і земля*, підкреслює всеохопну загибель усього живого. У другому чотиривірші для змалювання мотиву *смерті* вживається складне речення з різними типами зв'язку, у якому підрядна з'ясувальна частина, ускладнена однорідними присудками, акцентує увагу читача на фізіологічних процесах (*росте*), зовнішньому вияві ознаки (*зоріє*) та відчутті (*пахне*) тощо. Для зображення тотальної загибелі в предикативній частині *І смерть без здобичі умре* створено потужний за своєю експресією персоніфікований образ.

Змалювання плинності життя, екзистенційності часу, простору, у якому людина опиняється по смерті простежується й далі в поетичних творах письменника: *Вже з дерева життя могого / Пожовклий лист паде, / А черга днів безперестанно / До тайних меж веде. / Прийду, прийду в країну мертву, / До мертвих берегів, / І обведу глибоким зором / Пустелю без країв* [4:27]. Конкретизуючи локативну площину, автор ускладнює речення однорідними обставинними компонентами просторової семантики *в країну, до берегів*, супроводжуючи кожен із них епітетом *мертвий* для створення емоційної напруги, і застосовує повтор дієслова *прийду*, підкреслюючи цим неминучість приходу людини в потойбічний світ, який не має часу. До того ж згадуваний простір поет називає морем, яке з'єднує царство живих і мертвих: *Не буде день,*

і ніч не буде, / А присмерки і сум / І слух напружений уловить / Лиш моря вічний шум [4:27].

Передчуття неминучої розлуки з прекрасним і печальним світом зображується й у вірші «Вранці іній як сніг»: *Нині був я в саду – / І трава нежива, / І погасли корчі: / Десь ходив, помертвив / Той, що біг уночі [4:120].* Для зображення приходу смерті на землю автор уживає полісиндетон та безсполучниковий зв'язок із з'ясувальними та наслідково-причиновими відношеннями між предикативними частинами.

Змалювання подорожі до посмертного простору, де панує темрява й тиша, сподівання на щастя та відчуття неминучої смерті простежується в поезії «Моя дорога в край незнаний...»: *Навколо мене все погасло: / Всі барви, звуки, всі пісні. / Краса вмирання, зов'явання / Чарує сумно зір мені. / А серце квітне дивним щастям. / Все ждучо чогось, когось люблю, / І листя шелест передсмертний, / Як світлу музику, ловлю [4:35].* У першому прикладі за допомогою простих речень, ускладнених однорідними підметами з узагальнювальним словом *все*, який містить відтінок експресивного підкреслення, та неузгодженими означеннями *краса вмирання, зов'явання*, що несуть смислове навантаження, зображується вічний край, у якому зникає життя, який наповнений тишею і який так чарує ліричного героя. У другому ж чотиривірші досліджуваний мотив замальовується за допомогою простого речення, ускладненого однорідними присудками *жду, люблю, ловлю*, що демонструють стрімкість та емоційність дії, та порівняльним зворотом, який підкреслює філософське ставлення людини до життя, її вміння радіти йому, навіть знаючи про його проминання.

Смерть у поезії В. Свідзінського досить часто передається персоніфіковано. Наприклад: *Як промінь пам'яті зрадливо служить нам! / Заблисне тут, померхне там. / А темні обсяги, де він навік погас, / До гробу ще одняла смерть у нас [4:123]; Наш світлий день замовк і одійшов. / Над нами смерть склонилася [4:78].* Акцентуючи на безповоротності часу, поет виносить

синтаксеми на зображення *смерті* в підмет, тим самим підкреслюючи предмет думки.

У вірші «Вона прийшла. Іде лісами...» теж застосовується персоніфікація образу смерті. В. Свідзінського зображує її, на нашу думку, у вигляді невідомої істоти, яку й позначає займенником *вона*, винесеним у назву поезії. Для змалювання картини відмирання природи письменник використовує пряму мову, щоб емоційно виділити мовлення ліричного суб'єкта поезії: *Побачила клен-дерево журне, / І зупинилась перед ним, / І доторкнулася рукою: / «Будь на вмиранню золотим». / Угледіла калину в гаї... / Додолю тихо капле кров. «Засни, забудь... Най квітне щастям / У білих снах твоя любов»* [4:36]. Ампліфікація присудків надає висловлюванню динамічності, а форма наказового способу дієслів передає владний характер цієї невідомої сили.

Мотив смерті наскрізно проходить і через цикл поезій «Mortalia», присвячений дружині, яка померла від тифу. У першому вірші циклу передано прихід смерті: *Тоді зеленіли червневі поля, / Як свіжі пальчики на модрині, / І тихо лежала земля, / Прорізно вкована в вечір синій. / Лежала тихо, як мама в лікарні, / Звільна заходила в тінь* [4:231]. Письменник розширює опис діалогічним мовленням, в якому використовує риторичні запитання: *Журно питали волошки гарні: / – Як ми будем без світлої висоти?* [4:231]. В останньому чотиривірші митець використовує лексеми *пізно, тьмою, жаско, сумно, трумно*, увиразнюючи стан неминучої загибелі й розставання, як-от: *Ми верталися пізно, тьмою. / В парку нам видалось жаско і сумно. / Раптом почув я шелест горою: / – Ялове дерево добре на трумно...* [4:231].

Для підкреслення глибокого болю від втрати В. Свідзінський використовує окличне речення: *Нема тебе на землі!* [4:232]. Далі через головну частину із заперечною модальністю для однорідних з'ясувальних підрядних частин передаються спогади: *Ніхто ніколи не скаже мені, / Що стрів тебе тут або там, / Що твої руки, розкриті до ліктів, / Одчиняли вікно над садом* [4:232]. Й у подальшому розгортанні контексту: *Ніхто ніколи, / Одійшла ти на безвісті темні, / Де бистрий вогонь не в'ється, / І дуб не шумить, / І мати не*

склоняється над дитиною [4:232] – заперечення до дієслів-присудків виражає перебування в іншому світі. Для того, щоб глибше передати страждання ліричного героя, письменник звертається до фігури кільцевого повтору *нема тебе на землі* та анафори *ніхто ніколи*. У наступній строфі автор наголошує на незворотності часу, безсиллі людини повернути життя: *Ти упала в темряву – / І ніхто вже не верне тебе* [4:232]. Риторичні запитання відбивають розпач від втрати: *Ти була жива, / Мої руки доторкалися до тебе, / Моя молодість осяяна твоєю, / Як же ти перестала бути?* [4:232]. Для увиразнення думки, передання значного емоційного напруження поет послуговується безособовими формами: *А тебе, мою райдугу, розібрано, / І розібрано, і поділено: / Тіло дано покірній землі, / А те, що благало безсмертя, / Кому?* [4:233]. Завершується рядок риторичним запитанням щодо прихистку душі рідної людини, що пішла із життя.

Назви планет у творчості В. Свідзінського також є репрезентантами мотиву *смерті*, але особливість полягає в тому, що сонце й місяць змальовуються як такі, що теж зазнають її впливу. Так, у вірші «Місяць морхлий, увесь...» цей мотив представлений через назване в заголовку нічне світило: *Місяць морхлий, увесь / Перетрушений заступом смерті, / Старанно кладе на землю / Мерзло-зелені крижинки. / Кладе на ставок, на мур, / На сходи, де кублиться жаба, / І на цвіт яблуневий кладе* [4:244]. Означення, що мають метафоричну семантику (*морхлий, увесь перетрушений заступом смерті*), передають те, що місяць має відбиток смерті.

В. Свідзінський у звертаннях до місяця створює перифрастичні словообрази: *Чолом вам, високий грабарю, / Могил та склепів бідний владарю!* [4:244], які базуються на народнопоетичній традиції, за якою місяць є володарем нічного світу, що є не менш могутнім, за давніми уявленнями, ніж денний світ сонця. У наведеному контексті місяць пов'язаний зі світом мертвих, оскільки перифрази містять лексеми *грабар, могили, склепи*. Але використані до нього епітети дають позитивну емоційну оцінку *високий грабарю, бідний владарю*. А триразове повторення дієслова *кладе* підкреслює тотальне накривання землі

смертю. Місяць теж через це викликає співчуття і пошану в ліричній героїні – діви ночей: *Які ви шляхетно зів'ялі, / Скільки в погляді вашім печалі!* [4:244].

У поезії «Де не йшов я, одне й те саме...» автор створює співзвучний словесний образ сонця: *Але скрізь було пусто. На всьому / Лід лежав, як ламане скло, / І, як місяць, обличчя сонця / Покопане смертю було* [4:310]. Цей образ виникає у зв'язку із відображенням важкого стану в 30-ті роки, коли люди вмирили від голоду, а сам поет не міг вільно друкуватися, писати, а отже, й нормально забезпечувати сім'ю. Для змалювання досліджуваного мотиву В. Свідзінський використовує безособове речення (*Але скрізь було пусто*), яке вносить експресивне забарвлення, формуючи початок художнього опису, яскраво акцентуючи думки автора. Дієприкметник *покопане* викликає асоціації з могилами, які були скрізь, куди б ліричний герой не йшов. Далі, підтримуючи сумну тональність вірша, письменник неодноразово використовує в поезії заперечні конструкції: *І ніде не шуміли води, / Ні малий листок не бринів, / Ні вітер пружким перелітом / Не хилив одностайних ланів. / Я кликав – ніхто не озвався; / Я дивився у кожне житло: / Ніде ні рука не майнула, / Ні плече, ні юнацьке чоло* [4:310]. Заперечні частки стосуються і головних, і другорядних членів речення, таким чином підкреслюється тотальна тиша, страшна картина безлюддя та смутку.

Отже, словообрази, що втілюють мотив *смерті*, у віршах В. Свідзінського є активно використовуваними. Письменник наділяє смерть таємничою силою, вона постає урочистою та незрозумілою. На нашу думку, смерть у розумінні автора – це перехід від світла до темряви, від дня до ночі, вихід у великі непізнані світи, через неї він намагається проникнути в таємницю життя. Втілюючи мотив *смерті*, поет використовує різноманітні синтаксичні конструкції, але надає перевагу складним реченням, щоб надати викладу епічності, краще передати філософські роздуми. Для образного змалювання природи, позбавленої життя, плину часу, глибшого відтворення стану суб'єкта письменник активно використовує ті синтаксичні елементи, що ускладнюють речення, але надає перевагу однорідним членам, зокрема присудкам, та

відокремленим обставинам, вираженим порівняльними зворотами. Крім того, В. Свідзінський уживає форму прямої мови, діалогу, щоб емоційно виділити мовлення персонажа, увиразнити висловлювання. Для експресивного вираження думки автор використовує різні види повтору, антитезу, парцеляцію та інші стилістичні прийоми та фігури. Аналіз семантико-синтаксичної організації поетичних творів В. Свідзінського дає змогу глибше розкрити особливості його мовомислення й тому є перспективним.

Література

1. Калашник О. Інфернальні візії в поезії В. Свідзінського і Г. Тракля / О. Калашник // Питання літературознавства [Текст] : науковий збірник / Ін-т лри ім. Т. Г. Шевченка, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича; ред. О. В. Червінська. – Чернівці : ЧНУ, 1966. – Вип. 80. – 2010. – С. 149 – 155.
2. Неборак В. Смерть і вічність у поезії Володимира Свідзінського (натурфілософський аспект) / В. Неборак // Світовид. – 1992. – 2 (7). – С. 104–112.
3. Райс Е. Володимир Свідзінський / Е. Райс // Сучасність. – 1961. – № 4. – С. 82–92.
4. Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Є. Свідзінський. – К. : Критика, 2004. – (Відкритий архів). – Т. 1. Поетичні твори. – 584 с. : іл.
5. Тимченко А. О. Мотивна структура поезії Володимира Свідзінського : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 : захищ. 16.06.2010 / Тимченко Антоніна Олександрівна. Харків, 2010. – 209 с.
6. Токмань Г. Мотив смерті у збірці Володимира Свідзінського «Ліричні поезії» / Г. Токмань // Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. – Випуск 13. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2012. – С. 30 – 38.
7. Яковенко Л. Ключові концепти мовної картини світу у дискурсі поезії Володимира Свідзінського / Л. Яковенко // Творчість Володимира Свідзінського : зб. наук. праць. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. – С. 146 – 158.